

Szellemünk képviselői a Millenium századában.

VI. A dézsfalvi Simonok.

Családi neve is keresztnév lévén, székely eredetre mutat. Előnevök pedig egy községre mutat, mely ott a Kisküküllő partján mintegy központja annak az unitárus faluesoportnak, melynek magyar elemét megmentette a beolvadástól.

Előadásunk keretében, mely az 1718-iki katastrofáig nyúlik fel, a családból *Simon Mihály* jelenik meg, ki 1711-ben udvari tanácsos és registrator. Stasitzki Ákos a lengyel boehniai sóbányák igazgatója, hihetőleg azon visszaemlékezésből, hogy Erdély az 1660-ban kiüldözött lengyel unitárusokat befogadta, 10,000 tallért hagyományozott az erdélyi magyar és lengyel unitáriusoknak, Stasiczki János, mint utód, ez évben fizette le Simon Mihály kezébe. Az 1713-iki országgyűlés consiliáriusnak választja, visszaszajó Bécsből. A mint a katastrofa bekövetkezett, az 1718 apr. 8-iki vásárhelyi conventiculum az akkor nevezett hét főcurator egyikének őt nevezte. Mit 1723 nov. 28-án bekövetkezett haláláig viselt. S itt fenmarad a kérdés, hogy ő volt-e az a Simon Mihály, kit Zsukinál 1741-ről említek.

Bekövetkezett a szomoru korszak, melyben részünkre többé országos tiszti állás sem juttatott, s már csak ős fészkökre voltak szorítva: Simon *János* 1732-től 1735-ig szintén a még mind hét főgondnokok egyike. Jelzi, hogy a család mily előkelő helyet foglalt el közöttünk, s jelzi, hogy azon családok közé tartoztak, kik fenmaradásunk ügyében nagy áldozatokat hoztak.

A mint a türelmi patens az országos tisztségek sorozatát nekünk is megnyitotta s 1790-ben a főkormányzék Szebenből Kolozsvárra futott a török elől: úgy látszik a Simonok Kolozsvárt mint főkormányzékhi hivatalnokok, központunkon kezdenek szerepelni. Simon *Kristóf* és *György* 1796-ban consistorok, Kristóf az azon évi országos Schematismusban kolozsköri gondnok, mit 1808-ban bekövetkezett haláláig viselt. Mint olvasom, bizonyos összeget hagyományozott.

Szerepöket Simon *János* veszi át, ki a század elején a kolozsvári képviselőtanács minden gyűlésén jelen van. Az 1818-iki Schematismusban mint kolozsköri gondnok van feltüntetve. Alkalmasint utolsó sarja a családnak Simon *Anna*, Toroczkai Lajosné, kit Toroczkó-Szentgyörgyögyön mint matronát láttam a harminczes évek közepén, mint tordai legátus. Kristóf „maradéknak“ iratik.

VII. Az ürmösi Maurerek.

Szepességből beszármazott család. Mindjárt a beszármazó Mihály P. Horváth leányt vesz nőül. I. Rákóczi György udvari embere, mint ilyen 1642-ben az Erdővidéken fekvő Ürmöst kapja adományba. Országos követ lett a portánál, de mert utasításánál a portának többet ígért, kegyvesztett lett, s a morvaországi táborozásból hazajövet, 1646-ban magát föbe lőtte.. Fia, szintén Mihály, terjedelmes családot alapít, mely korunkig az unitárius nagy családokkal, s a Zsuki, Simén, Toroczkai, Daniel, Szentiványi, a Nemes és Toldi grófi családokkal összeházasodva jött le korunkra.

A mult század elejéig még az egész család osztja vallásunk küzdelmeit: a fejedelmi kor letűntével egy része kivált közülünk. Az akkori felsőfejérmegyei kör élén látjuk őket, melynek köri gondnoksága a családban mintegy fiuról fiura szállt. Ott éltek az Olt rónájára, Erdővidékre lenéző Ürmösön, mint szellemünk kitett őrszemei, egy völgyben a vargyasi Danielekkel, nagyajtai Donáthok és Henterekkel, kik Erdővidék virágzó egyházközségeit nekünk megtartották. Ezt a nekünk becses völgyet, hol Farkas Sándor, Kriza János, Kovács István jelescink születtek.

A mult század elején, az 1709-iki országgyűlés *M. Gábort* deputatusnak választja a királyhoz. *M. Ferencz* 1713-ban királyi táblai ülnök. Katastrofánk beütése óta hiven ott állanak patronusaink első sorában: de csak annyit látok, hogy az 1792-iki vagyonszezeirás Maurer-fundatitot emlit. De tanusítja az, hogy mint nagybirtokosok nemcsak köri, de egyszersmind főgondnoki állással is megtiszteltettek.

Maurer *Sámuelt* 1777 január 14-én egyik főgondnokunknak választják, 1786-ban történt haláláig viselte.

Maurer *László* József császár rendszere következtében 1784 és 86-ban zsinatainkon a főkormányiszék képviselője, kir. biztos. Előde halálával 1786 jun. 20-án P. Horváth *Ferencz* főgondnok

társának választják, de a halál, Benczédi lajstroma szerint, csak 1788-ig engedte viselni.

De úgy nézem az a M. *László*, kinek neje Simén leány, ki mint gondnok 1790 tájt nagyban segíti az ürmösi templom építését, s az 1798-iki főtanácsi jegyzőkönyvben főgondnoknak iratik, ugyanaz a M. *László*.

M. *András* 1794-ben felsőfejmegyei köri gondnok.

M. *Sándor* az 1801-iki főtanácsunkban sógora, P. Horváth Ferencz főgondnoki helyettese. 1718-ban felsőfejmegyei gondnok.

M. *Károly*, a *László* fia († 1863) előnyösen ismert egyéniség, királyi táblai ülnök, a Tábla közelében a nyárádmonti szentlászlói birtokán él. 1811-ben lett consistor, ifj. Daniel Elekkel egyszerre esketik fel; 1814-ben felsőfejéri gondnok lett. Neje gróf Toldi leány, kitől *Károly* fia a negyvenes években élte gyermekkorát. De miként az én tanulótársam *István*, a Maurer Sándor unokája, nem folytatták a családot.

L. Szalárdi Krónikája 219. l. Erdély nev. családai 181. l.

VIII. A torockó-szentgyörgyi Toroczkaiak.

Egy érdekes család, mely ott Erdély szélén, a nyugoti havasok aljában, egy völgyet nyert és tartott meg az unitarismus eszmének, melyre maig is, mint drága-gyöngytermő szigetre szoktunk tekinteni; két bányahelységet, vasbányászatunk ősfészekét, melynek poctikus népe nemzeti vérért, ősi öltözékét, az unitarismus szellemét, háztartása, erkölse tisztaságában a legépebben tartotta meg; kikre, mint Erdély legpallérozottabb népelemére, büszkeséggel tekintünk, s kiket valamennyi utazó angol, amerikai hitrokonunk nem mulaszt el látogatásával megtisztelni. S ez az érdem, ez a megtiszteltetés egyszersmind a Toroczkai családot is illeti, kik ott e szélső bástyánkon a vezérletet biztosították.

Ős család az Árpádok korából. Mint a Székelykövön feküdt vár urai, hajdan alvajdaságot viseltek. Már kőszáli lakásuknál fogva a szabad lég urai. A Zsukiakkal ők is ott vannak Mátyás király alatt, 1467-ben, abban a mozgalomban, mely a husszita vallás Erdélybe beindulása alkalmából keletkezett, melynek elnyomására Mátyás király személyesen lejött, azt szétverte, többeket fej- és vagyonesztés büntetésével sujtott. Toroczkai Ilyés is részt vett. Hogy mi történt vele, csak a későbbiekől látjuk, abból az okmányból, mely

elbeszéli, hogy T. Ilyés notáján a toroczkai uradalmat Mátyás Csopor Mihály vajdának adományozta volt. Annak defectusán 1474 mart. 13-án butyini Kis János és klopsiti Horváth Jánosnak tovább adományozza; de Ilyés flai, László és Ferencz ellentmondanak. Ferencz új donatiót vesz, miből következtethetjük, hogy a család a Mátyás király alatti forradalomba, jószágaira nézve, nem romlott belé. A reformatio lépesőin az unitarismus kötelékébe jutottak. A múlt század elején beütött katasztrófánknál még velünk voltak. Azonban egyik ág 1745-ben bárói, a másik 1757-ben grófi rangra emeltetett, kiváltak tőlünk. Míg egy ág, magasabb rang után nem kapkodva, maig is hívünk maradt.

E család részünkre azon a vidéken elejétől egész missiót teljesít. Alig alakultunk meg, a Toroczkai család, mint a völgy földes ura, iskolát alapít, mely 1595-től már előgymnasium, melynek rektorait, első rektorától Csanádi Páltól, korunkig szakadatlanul ismerjük. A szép nők és szálas férfiak hazája csak úgy termette a nagy főket, particulája a növendékekben, és rektorokban csak úgy ontotta a jeles papokat, espereseket, tanárokat, püspököket; s hogy a bőkezű család, mely ez iskolát alapította, a népet fenntartására, használatára buzdította, hogy mily örömmel nézte áldását, melyet statusunkra hozott, egyik bizonyossága, hogy Toroczkó völgye Lázár és Kriza püspök, az esperes Kozmák, a Brassaiak, s gondolom, a Salák bölesője lett.

A család velünk szenvedte át a múlt század üldözését. Ott látjuk az elől küzdő, egymásközt házasodni szerető nagy családaink, a patronusok, kegyes adományozók sorában. Toroczkai *Ferenczné* Tordai Zsófia, Toroczkai Ágnes P. Horváth János özvegye járai és bikalati malomrészök szombati vámját a kolegyomnak adományozzák. Talán ez a *Ferencz* lehet, ki 1799-ben Jobbágyfalvára magának udvari papot kér, mi rendesen a szombati vámról volt fektetve.

Velünk szemben legkimagaslóbb alakjok a Tordai Zsófia fia, Toroczkai *Mihály*, kinek neje P. Horváth leány, ki az 1784-iki zsinatunkon a patronusok legátusa, 1787-ben a főkormányosné kir. biztosa, kit az 1789-iki zsinat P. Horváth Ferencz főgondnok társának választott, s mint ilyen, az 1795-iki zsinati főtanácsot vezette, s ez időben, melyben templomunk, kollegyumunk épült, főgondnokunk maradt 1802-ben bekövetkezett haláláig.

Mihály menyee volt az a dézsfalvi Simon Anna, kit utolsó Simon-leánynak gondolok: ott élt toroczkó-szentgyörgyi kastélyában *László* fiával, kinek fia Venczel, guraszádi birtokán él. Abban a

szellemben, melyet Toroczkai *Lajos* képviselt tavaly, 1897-ben, az által, hogy a mint Brassai szemét behunyta, egy bizottság élére állott, mely a t.-szentgyörgyi papilakra, mint Brassai születési helyére, teljes ünnepélyességgel, melyen az akadémia is képviseltette magát, díszes emléktáblát tétetett.

L. Kóváry : Erdély nevezetesebb családai. 242 l. Szeredai : Nottic. Cap. Alb. 29. l. Kolozsv. Convent Transumpt. XII. 41. Nemz. Társ. 1832. I. 457. l. Keresztény Magvető 1892. 199 l.

IX. A felsődobófalvi Marothiak.

Marothi szerint, szokták volt visszavágni öregeink, a század elején, ha rosszul számítottunk. Marothy György debreczeni tanár Arithmétikájára hivatkoztak, mely a mult század első felétől a nemzet kézikönyve volt. Ez a szállóige kiveszett, de nem árt, ha mi a mi Marothink szerint gondolkodunk és számítunk.

A család udvarhelyszéki, betfalvi, alsó- és felsődobófalvinak is írják jegyzőkönyveink; úgy látszik, mindenikben volt birtokuk. Eredetök ismeretlen, de annál ismertebbek végsarjai. Ott kellett, hogy álljanak a katastrófákra következett küzdelmekben. Székely Sándor vallásunk történetében (187 l.) 1745-ről fundatoraink között sorolja fel Marothi *Istvánt*.

Fia lehetett az a *Marothi István*, kit P. Horváth Ferencz József császár alatt főgondnoki helyetteskép küld magáért főtanácsunkra; s mert akkor királyi biztosok kiküldése mellett tanácskoztunk, kit a főkormányshék 1789-ben, mert nagy családainkat szokta volt megbizni, királyi biztosként jelentet meg. Ez jelzi családi tekintélyét.

Szerencsésen születni is szép, de még szebb a család nevét, becsületét öregbiteni. A mi Marothi Istvánunk — bár fájdalom, életiratát nem birjuk — előttem egy fenkölt szellem, legnagyobb gondolkodók egyike. A nemzeti fejedelemség multával üldözni kezdenek: P. Horváth Ferencz megírja s 1701-ben kinyomatja I. Lipót üldözése ellenében Apologia Fratrum Unitariorum czimű, de magyar nyelven írt könyvét, melyben vallásunkat védelmezi. A Rákóczi forradalom után ki akarnak irtani: egyik nagy püspökünk Szentábrahámi Mária Terézia alatt megírja a Summa universae Theologiae Unitariorum czimű iratát, benne vallásunk hittételeit leírja, megvilágítja; vaskos egy kötet, kinyomatására szegények vagyunk, de nem is szabad, csak

tankönyvünké válik. Azonban benn jár József császár mint trónörökös 1773-ban, kérdezi a nála tisztelgő Agh István püspökünktől vallásunkat: a végeredmény, hogy trónraléptével kinyomatását megengedik, de most sincs pénz. Előáll Marothi István Dobófalváról: itt a nyomtatási költség, s a vaskos munka 1787-ben megjelent latinul s ezzel vallásunk alaprajza a világ elé került.

Nem lehetett már fiatal ember. A türelmi patens megjelenése után levegőben volt a kolozsvári kollegium kőépületre változtatása, de a Zsuki László nagy végrendelete még peesét alatt: Marothi az 1792 januárban tartott főtanácsra a kollegyum számára 2000 frtot küld a püspökhöz s hozzá adja, hogy a Summa Universaeből bejövő pénz is a kollegyumé. Még azon év oct. 20-án már végrendeletet ír: befizetett adományát 10,000 frtra egészíti. Mi oly jókor jött, hogy az építésre hozzá kellett nyulni, de idővel kötelességszerűleg visszapótolták.

A reá következett 1793-ik év elvitte s nemes esaládjának sora vele bezárult. De hogy mennyire érezzük fenkölt gondolkozása hatását, mutatja, hogy kegyeletünk 1797 julus 1-én tartott zsinatunkon indítványozza, hogy felette tartson a status emlékűnnepet.

X. Az alsó-járai Pápaiak.

A tordai gymnasium protectorai.

Tordamegyei család, tordai és alsó-járai birtokosok. Fiai eszesek, képzettek, szabad szó szeretők. Korábban Torda város főbirái, majd megyei tisztek, országos követek. Pápai *Jánost*, ki külföldön is képezte magát, I. Rákóczi György a gyulafejérvári könyv- és levéltár rendezésével bizta meg. Mikor 1658-ban a török II. Rákóczi Györgyöt megrohanta, magát a könyv és levéltárral a templom egyik zugába befalaztatta, de a törökök reá rontottak, őt elhurezolták, az országos levéltárt, mit ugy féltett, felgyujtották. Pápai *Gáspár* és *János*, mint a kik törökül tudtak, Thököli és Rákóczi portára járó követei, kik aztán uraikkal száműzetésben haltak el. Pápai *Ferencz* gondnoka lehetett a tordai ekklézsiának, a midőn Virmont tábornok a tordai piaci templomot 1721-ben elfoglalta s őt Kereszturi Sámuel lelkészszel együtt Szebenbe hurezoltatta.

Torda város elejétől fogva kiváló bástyája volt egyházunknak. Örökre fontos történelmi emléke, hogy itt tartatott az első unitárius zsinat 1566 martius 15-én, s hogy az itt tartott 1568-iki erdélyi

országgyűlés nyilvánította az unitárius vallást bevett vallásnak. Az üldözések alatt is a legnépesebb ekklesiánk maradt. S mi kiválóságát biztosítja, az a gymnasium.

Ez a gymnasium egyrészt a város, de nagyobbrészt Aranyosszék iskoláztatása ügyét szolgálja s ezáltal különös gondoskodásunk tárgya volt és marad. Aranyosszék még 1794-ben is a rectornak a 62 véka buzáját szolgáltatta. Keletkezését 1566-ra teszik s azóta mint algynasium, melyből a tanulók bölesészetre jöttek, szépen teljesítette hivatását s ebből a Pápaiaknak ki kell juttatnunk elismerésünket.

Pápai *István* 1746-ban torda-aranyoskői gondnok. Fiát, Pápai *Istvánt*, 1772-ben consistornak választották s a midőn 1778-ban elhatározott, hogy a kolozsvári és tordai iskolák az ekklesia felügyelete alól választott külön gondnokok felügyeletére bizatnak, a tordai gymnasium Pápai Istvánra bizatott, ki mint alispán halt el 1791-ben.

Pápai *Sándor* követte a gondnokságban. Neje bölöni Mikó Mária, a Mikók abrudbányai ágából. Mint özvegy halt el, 1828-ban, s az őt illető ingó és ingatlan javait a püspöki javadalmazás öregbitésére hagyományozta, miből 7722 frt jött be. A Pápai birtok a bágyoni Csegeziekre s a forradalomban szerepelt Pápai Lajosra szált, ki már nem hitrokonunk.

Az utolsó Pápai István s neje Gyulai Zsófia alapítványából a huszas években a nyári vizsga alkalmával 16 tanuló Pápaianum ezimen jutalmat kapott. Ott lakott a matrona az akkor kiskövesnek nevezett uteza patak parti házában; a tavaszi berki kirándulásainknál visszajövet a dob elhallgatott, a zászló meghajolt, s a harmonia három dallal tisztelte meg, mire kihajolt s éljeneztek.

Miként P. Sándorné, ugy P. Istvánné is 1828-ban halt el. P. Istvánné, Gyulai Zsófia végrendeletében többek közt kisköves-utezai házáat a tordai gymnasiumnak hagyományozta. Miként a Sándor ágánál, itt is defectus van, a rokonság itt is támad, egyezkedtek, s hogy visszaválthassák, Gálfi József a gymnasium gondnoka a háznak eladását hozza javaslatba, s a consistorium a 7287 frt becsúárban a családnak felajánlja. Átvették, tovább adták, mint Orbán Balázs is megjegyzi.

Ferencz fia lehetett *József*, a ki tanuló társunk, kinek József, István és Sándor fiai folytatják a családot.

L. Orbán Balázs: Torda város története. 253, 278—83 i. Székely Sándor: Az unitária vallás története 975 l.

XI. Az enlaki Salák.

Egy sebesen emelkedett, hamar kihalt család. Melynek minden tagja férfi szépség, talentomos agy, a munkásság, kötelesség-érzet, közügyszeretet atributesaival. Magasrangu tisztségekre emelkedtek, de azért humanusok. Köztünk a harminczes években irányadó férfiak.

Előnevök nem jelent uradalmat. Aféle székely predikatum, melyet minden szabad birtokos s így nemesnek tekintett székely ember születéshelyéről vett: így lettek enlakai Udvarhelyszék egy kis falujáról, ott Korond felé. Törzsük, *Sala Mihály* pap, ki 1729-ben lett marosköri esperes.

Abban az időben csak ügyvéd és praefectus lehetett a talentomos unitárius. Fia, *Sala Mihály* a jogi pályát választotta, ügyvéd lett, még pedig akkori hires ügyvédeink, *Fülöp József*, *Sikó István* között, úgy látszik, legkitünőbb, mert a mint a kilenczvenes évek beköszöntésével az alkotmányos térre visszazökkentünk, s unitáriusok részére is megnyitak az országos sarkalatos állások, a királyi táblánál minket illető harmadik ítélőmesterségre 1792-ben Salát választották. A kilenczvenes években épült kolozsvári templomunk, kollegyumunk, *Sala Mihály* az elsőik között buzgólkodott. Az 1796-iki országos Schematismusban kollegyumunk egyik felügyelő gondnoka, mint ilyen, elnöke annak a bizottságnak, mely az akkor keletkező kereszturi gymnasium rendszabályát dolgozta. Majd 1813 május 9-én főgondnoksággal tiszteltetett meg. Statusunk e legmagasabb állásában hunyt el 1815-ben. Három derék fiat hagyott maga után.

Mind a három tekintélyes jogász. *Sámuel*, ki apja nyomdokába lép, a főkormányzéknel kezdi pályáját a század elején, akkor van szőnyegen a nemzeti színészet megalapítása, a kolozsvári színház építésének uttörő munkája, országos bizottság vette kezébe; mint főkormányzékfi fogalmazót őt nevezték ki és bízták meg a tollvívóséggel, mint fellendülésnek indult nyelvünk s irodalmunk barátját. Erdélyben 1811-től 34-ig nem volt országgyűlés, nem volt alkotmányos országgyűlési választás. Augustinovic 1834-ben ítélőmesterből consulariussá választatott, helyébe *Sala Sámuel* léptette-tett. Mit 1839-ben bekövetkezett haláláig töltött be.

Másik két testvére közül: *Mihály* szintén a főkormányzéknel kezdi. Consistoriumainkban 1812-ben kezd megjelenni. Az 1837—38-iki országgyűlés részünkről consiliariussá, a főkormányzék tizenkét

tanácsosa egyikévé választja. 1850-ben mint nőtlen halt el. A másik testvér, *Elek*, Kolozsmegye szolgálatában állt, hol főbiróságig vitte, mi akkor a vicispán előtt, a főispán után következett. Neje, Belényesi leány, családját utódokkal nem gyarapítva halt el 1857-ben.

Kiváló tisztviselők, de azért osztották a nemzet aspirációját, felhozom, hogy a kolozsvári színház országos kirovás, egyesek aláírásából s az akkori nagy családok páholy-megváltásából épült: a 41-ik számú páholyért a Salák fizették le az 1000 frtot. Hogy a harminczes évi szereplésekre világítsunk, mint iskolánk akkor magát kifejezte, a hidutcza vezetett. Ott laktak a Salák, a Pákeiek, a Szilveszter, Rediger, Fekete családoknak saját háza; a Salák képviselték a hazafias, de mérsékelt szellemet abban az időben, melyben Szentiványi Mihály, Fejér Márton csak szeretett volna kollegyumunk tanára lenni, s Brassai is csak nehezen törte át magát. Metternich vas keze miatt különben, akkor a liberalismus szárnypróbálgatása csak a főrangukat illette meg.

Csakis Sámuelnek, az itélőmesternek maradt utóda, Sala *Samu*, ki a forradalom előtt szintén a főkormányshéknél kezdett pályát, szintén szép férfi, rajongással az irodalom iránt. De pályája megszakadt, bizonyos embergyűlölettel szovátai birtokára vonult s ott végezte életét, zárta be családját 1892-ben.

I. Erdély nev. családai 220 l. Ferenczi Zoltán, A kolozsvári színház története 273 l.

KÖVÁRY LÁSZLÓ.

Brassai, mint philosophus.

IV.

A materialismus.

A szenvedélyes Hegel-viták elnémultak. Letűntek a philosophiai érdeklődés általános középpontjából. Elhallgatott az egyezményes philosophia is. A hegelianismusnak csak egy-két nagynevű „Nachzügler“-e áll még a küzdőtéren. A böleselkedő világ figyelme, legalább egy kis időre, újabb mozgalom felé irányul. Ez a mozgalom az újabb materialismus. Most már másodszer fejlődik nagy hatalommá. Első ízben Angolországban vert gyökeret Bacon, Locke, Hobbes és Hume hatása alatt, de innen átnyult Franciaországba. Ott még elég józan és tartózkodó. De erőszakos és romboló lesz itt Condillac, Helvetius, La Mettrie és Holbach alatt, kik a legsivárabb és szelentelenebb materialismust hirdetik.

Kant fellépésével itt is új korszakot nyit meg az emberi szellem történetében. A materialismus mindent az érzékelhető anyagra épített, Kant a szellemre. De utódai már a természeti világot is fogalmakból, eszmékből akarják magyarázni. S megkezdődik Hegel, Schelling vezetése mellett egy irány, mely félszáz évig tartó meddő speculatio után egy másik szélsőség, az újabb materialismus karjaiba dobja a világot.

Itt bevált az actio és reactio tana az emberi szellem fejlődésében. Az egyoldalú idealismus ellen az ép oly egyoldalú materialismus most már másodszer lép fel. De még más körülmények is figyelembe veendőek itt. A „nagy forradalom“ s a nyomában következett szabadság utáni törekvések lezajlása után egy gondolatokban és érzelmekben, törekvésekben és aspiratiokban egészen új világ tárul a szemlélő elé. A múlt százévi angol és francia materialismus jobbára elméleti természetű. Századunkban anyagi érdekek és tényezők lépnek előtérbe. S ha e változások kezdetét időponthoz akarnók kötni, az 1830. évet kellene választanunk. Ez időpont a német